

Velibor Gligorić (1899 — 1977)

 Ivo Frangeš

Velibor Gligorić otišao je tiho, diskretno, kakav je zapravo i bio. Borbeni antiskerličevac i antibogdanovac u mladim danima, dugogodišnji predsjednik Srpske akademije nauka i umjetnosti u zrelih, u glavnom dijelu svoga rada kazališni radnik i univerzitetski profesor, Gligorić je trajno ostavljao čovjeka dobronamjerna i sklona razgovoru. Tako smo ga bar doživljavali mi koji smo ga upoznali poslije drugog rata, kojima je pisao referate za napredovanja i koji smo sjedili s njim u brojnim ispitnim komisijama. Odisao je smirenošću čovjeka kojemu je nekadašnji žar samo pojačavao onu blagorodnu sporost koja zrelosti omogućuje da ne čini nesmotrene pogreške.

Značenje djela Gligorićeova za srpsku je znanost i književnu povijest posve jasno. I hrvatsku je znanost zadužio Gligorić, jod od prvih svojih nastupa. U višestruko značajnoj knjižici *Kritike* (1926), u kojoj se i-

stiču neugodni ali argumentirani članci o Jovanu Škerliću i Bogdanu Popoviću, objavio je Gligorić i kratku studiju o Miroslavu Krležu. Pa ako je, zaključujući svoja razmatranja, najveću vnijednost Krležinu i vidio u impulsu što ga je veliki pisac dao cjelokupnoj književnosti svoga vremena, posumnjavši u estetske vnijednosti Krležina pisanja, bilo je to otuda što mu je dotuzila dotadašnja literatura »koja se već počela da uparložava u školskim, banalnim principima neke površne estetike« (*Isto*, str. 45). I u drugoj, isto tolikoj knjižici, *Lica i maske* (1927), objavljuje Gligorić kratak ali pregnantan prikaz Iva Vojnovića, nalazeći u dramatičaru više lirizma nego dramske snage. No posebnu je zaslugu stekao Gligorić za hrvatsku književnost knjigom *Matoš-Dis-Ujević* (1929) koja je bila ugodan događaj ne samo za srpsku nego i za hrvatsku književnu kritiku. Ocjenjujući je u »Književniku« (II/1929, br.

11, str. 428—429), Barac je upozorio: »Treba odmah naglasiti nekoliko njezinih simpatičnih strana. To je prije svega prva ozbiljna studija što je jedan Srbijanac daje o hrvatskom piscu, i to ne na osnovi prepričavanja, već na osnovi vlastitoga proučavanja. Njezin autor je ne samo prošao sve Matoševe knjige, nego je ujedno nastojao da dobro upozna i vrijeme u kome je Matoš radio, i ljude koji su tada u Hrvatskoj bili aktivni. Tu je, dakle, očita iskrenost kojom eto prvi put Srbin govori o Matošu ne s o-malovažavanjem, nego ga ubraja među naše najjače ljude.«

Izbor Matoša kao teme za kritičku ocjenu bio je za Gligorića sasvim logičan. Umoran od okolnog nekritičnog divljenja Skerliću, Gligorić je s ogorčenjem pisao: »On je obično prepričavao delo koje je po dužnosti uzimao u pretres, stajući se da opisivanjem izazove njegove vrline i mahne. Uvek u stavu učiteljskom, s onim pedagoškim 'ali', s voljom da koriguje pisca i da ga pouči, on mu je pronalazio mahne ne radi mahna već radi njegove lične popravke. Pisac je trebao da se akomodira njegovim pogledima na svet ako nije hteo da nauče na sebe oštrinu njegove toliko voljene dijalektike. Sa svojom socijalnom strukturom, više su ga interesovali objekti u umetnosti no umetnička subjektivnost« (*Kritike*, str. 15). Bogdan Popović, u to mladenačko doba Gligorićevo protokolirani čuvar Skerlićeva nadgrobnog spomenika,

prošao je još gore: »Stil g. Bogdana Popovića je specifično profesorski, gnjavatorski, pipav i mrtav. Vidi se da naporno piše i da se mnogo znoji nad hartijom. On se sav iskaže u govornjivosti a to što izgovori ne ume da napiše. [...] Metod izlaganja mu je potpuno zastareo, pedagoško školski. Pipava analiza po šablonu, sa neophodnom gradacijom i uobičajenim rečnikom« (*Isto*, str. 25). Posve jasno da mu je godio Matoš, kada se na srpskoj strani nije mogao naći nikoga tko bi navalio na tu dvojicu. Objavivši u kasnim godinama (1962) pretežno »hrvatsku« knjigu *U vihoru*, u kojoj su i opet glavne teme bile Matoš, Ujević i Krleža, Gligorić je zapravo davao dopunjenu, izmijenjenu sliku tih pisaca. Posebno se to odnosi na Krležu, s kojega je, argumentirajući svoj postupak, skinuo sve mladenačke rezerve. Uvodna studija o Matošu također mu je nova verzija nekadašnje; a kako je ona nekadašnja nastajala, kazao je sam, u uvodniku, (koji je objavio u »Savremeniku« (god. VI, sv. 1, januar 1960) a koji je nažalost — u knjizi izostavio:

»Tek posle Drugog svetskog rata počinje sistematičnije i naučnije proučavanje dela hrvatskog pesnika, prozaiste, esejiste, kritičara i publiciste Antuna Gustava Matoša. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu posvetila mu je veliku pažnju, organizovala temeljno sabiranje njegovih književnih radova sa bibliografskim i biografskim kome-

tarima. U Zagrebu, a takođe i u Beogradu, poraslo je mnogo veće interesovanje za Matoševom pojavom i delom. Pišu se studije, eseji i članci, izražavaju se simpatije i oduševljenja, daju se velike dimenzije njegovom pesničkom talentu, artističkoj prirodi i kritičkom duhu.

Između dva rata rad na izučavanju Matoševog književnog dela bio je uveliko zanemaren. Čak i u Zagrebu. Tek godine 1934. izišao je Zbornik, više sećanja na Matoša i njegovu ličnost, nego studije njegovog književnog dela. Brat Matošev učinio je velike napore i velike materijalne žrtve da sakupi veći deo Matoševih radova i da ih izda u redakciji Antuna Barca i Julija Benešića 1937. godine.

U Srbiji između dva rata ćutalo se o Matošu. Glavni razlog ležao je u dejstvu bojkota primljenog u nasleđe, bojkota organizovanog od strane Srpskog književnog glasnika u vreme Skerlićevo. Grupa oko Srpskog književnog glasnika pre Prvog svetskog rata uspeła je da organizuje u Beogradu i Srbiji čvrsto svoj monopol. Jedan od vidova njenog obračuna sa protivnicima bio je bojkot ćutanjem. Takav bojkot raširio se iz časopisa, rasprostro na dnevnu štampu i ušao u sve pore kulturnog života. Matoš se za vreme svoga boravka u Srbiji oglasio za žestokog protivnika Skerliću i Srpskom književnom glasniku. Kada se vratio u Zagreb pisao je pamfletski satirični feljton o Bogdanu Popoviću. Suprotstavio se jedini,

književno estetski, kritičarskim stavovima Skerlićevim i upućivao Skerliću i takve oštre polemične reči u kojima je bilo ismevačkog ironičnog duha. Sve je to doprinosilo da u vremenu između dva rata padne u znatnoj meri u zaborav Matošev boravak u Srbiji i njegovo pisanje o srpskoj književnosti.

Kada sam 1929. godine pisao studiju o Matošu, sudario sam se sa takvom stvarnošću. Prkoseći bojkotu i monopolu, meni je tada motiv pisanja o Matošu bio vrlo blizak. Bio sam slobodan i od nasleđa stava prema Matošu samim tim što sam se emancipovao fetišizma prema ličnosti Skerlićevoj. Imao sam velike teškoće kada sam radio studiju o Matošu. U Zagrebu oslonac je bio slab, a Matoševi književni radovi nalazili su se rastureni u knjigama, beogradskim, zagrebačkim, vojvođanskim, sarajevskim časopisima i dnevnoj štampi. Proveo sam nekoliko meseci, radeći u Narodnoj biblioteci, prevrćući časopise i dnevnu štampu, tražeći kontinuitet Matoševog književnog rada u Beogradu i nalazeći ga više manje slučajno, jer je Matom pisao neke članke nadničarski i u takvim listovima koji su se pojavljivali na sasvim sporednim trasama. Tako sam našao i po neki članak u listu za domaćice čijeg imena više se ne sećam. Antun Barac u prikazu moje knjige *Matoš — Dis — Ujević* zamerio mi je što nisam navodio izvore pronađenih Matoševih članaka i

time olakšao posao skupljačima i redaktorima Matoševih dela. Međutim, ja sam pisao esejističku studiju i nisam u tom momentu želeo da je opterećujem podacima i ciframa. U ratu je spaljena Narodna biblioteka, a pretpostavljam da se primerci onih beogradskih ređih i sporednih publikacija u kojima je Matoš povremeno saradivao, možda neće moći više ni pronaći. Moje beleške o građi koja mi je poslužila za rad na studiji takođe su u vreme rata uništene.

Podatke o boravku Matoševom u Zagrebu u godinama pred njegovu smrt, u ono vreme davao mi je i Pjer Križanić, slikar i karikaturista. Oduševljeni Matoševac, jedan od Matoševih discipulusa, sećao ga se rado iz onog vremena kada su se mlađi umetnici okupljali oko njega, zvali su ga Rabi, svojim učiteljem, i ushićavali se njegovim briljantnim duhom, oštroumnim kritičarskim opservacijama, njegovim življenjem u umetnosti, čarima osobene umetničke ličnosti i sugestivnim darom usmenog pripovedača. Ja sam, pripremajući knjigu *Matoš — Dis — Ujević*, umolio Pjera Križanića da izradi Matošev portret po sećanju. Pjer je to i učinio. Naslovnu stranu, crtež Skadarlije, izradio je slikar Jovan Bijelić. Tehnika izdanja bila je vrlo skromna, jer su skromna i sredstva u njenu izradu uložena. Knjigu sam iz-

dao o svome trošku, u svojoj režiji. Knjigu je kolportirao i Tin Ujević koji je u Beogradu rasturio oko sto primeraka.»

Podulji taj citat naveli smo da pokažemo prilike i atmosferu u kojoj je nastajala i izgrađivala se Gligorićeva kritika. Zamoren davnim bitkama, ili — možda — skeptičan prema oštrini koja mu se mogla činiti skerlićevski netrpeljivom, zreli je Gligorić radije ostajao na čvrstoj, provjerenoj činjenici: veselila ga je prije svega afirmativna kritika. Kao da je u tome poslušao davno Barčevo upozorenje: »Uhvativši kakvu negativnu crtu kod pisca kojega prikazuje, on je svoju misao vodio do kraja, bez obzira na to ne iskrivljuje li time možda cjelinu stvari o kojoj je govor. [...] No te su njegove kritike bez one topline i uvjerljivosti što je može dati samo kritičar koji je potpuno ušao u unutrašnjost i sve strane pisaca o kojima govori« (*Nav. djelo*, str. 428). A to i jest puna istina: čitava biblioteka knjiga koju je Gligorić napisao od oslobođenja do svoje smrti i nije drugo nego uporno, predano i argumentirano nastojanje da se istaknu pozitivne, aktivne vrijednosti naših književnosti. Doprinos Gligorićev proučavanju hrvatske književnosti očekuje potanju ocjenu. To je posao na koji se, još, i može pričekati; zahvalnost, međutim, valja mu izreći već sad.